

CESTA JOSEFA SCHULZE DO FRANCIE U PŘÍLEŽITOSTI SVĚTOVÉ VÝSTAVY V PAŘÍŽI V ROCE 1867

Adéla Bricínová

Josef Schulz's journey to France on the occasion of the International Exposition of 1867 in Paris

Abstract: The architect Josef Schulz (1840–1917) was sent on a study trip to the International Exposition of 1867 in Paris by the Prague Chamber of Commerce and Trade as an observer in the field of civil engineering. His trip developed into a weeks-long stay abroad, during which he visited not only the French capital, but also a number of German and Belgian cities and other destinations in France. Schulz's journey can be reconstructed in great detail based on surviving archival material, which consists primarily of the architect's travel diary, which he kept throughout his trip, correspondence with his parents, and some partial documents relating to the award of his travel scholarship and visits to museums in Paris. In addition to these documents, a number of Schulz's study drawings were conserved, illustrating his areas of interest abroad. Although it traces Schulz's entire study journey, the architect's stay and activities in France remain the main focus of the article.

Key words: Josef Schulz – 19th century – International Exposition of 1867 in Paris – Prague Chamber of Commerce and Trade – architecture – travel scholarships

Contact: Mgr. Adéla Bricínová, doktorandka ÚDU FF UK/EPHE, CEFRES, ad.bricinova@gmail.com

Světové výstavy, pořádané od roku 1851, představovaly nebývalé fórum pro prezentaci aktuálních výdobytků na poli průmyslu i kultury a jako takové vždy vzbuzovaly obrovský zájem u laické i odborné veřejnosti v pořadatelské zemi i v zahraničí. Jedním z návštěvníků Světové výstavy v Paříži roku 1867, již čtvrté v pořadí, byl také architekt Josef Schulz (1840–1917), který byl na výstavu vyslán pražskou Obchodní a živnostenskou komorou jako pozorovatel v oboru stavitelství. Jeho cesta se vyvinula do několikátýdenního pobytu v zahraničí, během něž architekt navštívil nejen francouzskou metropoli, ale také řadu německých a belgických měst i dalších destinací ve Francii. Schulzovu studijní cestu lze velmi podrobně rekonstruovat na základě dochovaných archivních materiálů, kterými jsou především Schulzův cestovní deník, korespondence s rodiči či některé dílčí dokumenty, týkající se udělení cestovního stipendia či návštěv pařížských muzeí. Neméně důležitým materiálem jsou pak Schulzovy studijní kresby.

Udělení cestovního stipendia

Obchodní a živnostenská komora v Praze zahrnula světové výstavy do své agendy velmi záhy po svém vzniku v roce 1850.¹ Počínaje první světovou výstavou, pořádanou v Londýně roku 1851, vysílala na tyto akce své zástupce a umožňovala návštěvu expozice také vybraným živnostníkům.² K rozšíření této agendy pak došlo v souvislosti s přípravami na Světovou výstavu v Londýně v roce 1862. Tehdy komora zřídila na výzvu ministerstva obchodu filiální výstavní komitét, který podněcoval k účasti na výstavě, spravoval přihlášky nebo navrhoval kandidáty do výstavní poroty. Stejně tak komora zřídila výstavní komitét ve věci příprav na Světovou výstavu v Paříži roku 1867.³ I při této příležitosti mimo jiné spravovala přihlášky na výstavu, které jsou v jejím archivním fondu částečně dochované, a to jak pro obor architektury a stavitelství, tak i malířství.⁴

¹ V rámci Rakouského císařství bylo tehdy zřízeno celkem šedesát obchodních a živnostenských komor, pražská instituce pak byla jednou z pěti zřízených na území Čech. K historii této instituce ve 2. polovině 19. století odkazují na práce Josefa Grubera: Josef GRUBER, Obchodní a živnostenská komora v Praze v prvním půlstoletí svého trvání, Praha 1900; Josef GRUBER, Obchodní a živnostenská komora v Praze: její vývoj, dnešní činnost a organizace, Praha 1908.

² J. GRUBER, Obchodní a živnostenská komora v Praze: její vývoj, s. 12.

³ J. GRUBER, Obchodní a živnostenská komora v Praze v prvním půlstoletí, s. 91–92.

⁴ Státní oblastní archiv v Praze (dále jen SOA Praha), f. Obchodní a živnostenská komora, inv. č. 1207, sign. 19, Výstavy, karton 86 (1866/II–1867), *Formulare der Anmeldung von Kunstgegenständen für die Pariser Ausstellung 1867*.

Na tuto pařížskou světovou výstavu byl komorou vyslán její koncipista JUDr. Antonín Dominik Haasz (1831–1901) a spolu s ním jedenáct stipendistů, pozorovatelů v různých oborech. Ty měl po výstavě doprovázet Friedrich Kick (1840–1915),⁵ tehdejší profesor mechanické technologie na pražské polytechnice. Cestovní stipendium, na které vedle sbírky a subskripci členů komory přispívalo také ministerstvo obchodu, dosahovalo výše 150 či 300 zlatých.⁶ Nutno podotknout, že cestovní stipendium ze strany pražské Obchodní a živnostenské komory představovalo pro architekta ojedinělou příležitost získat finanční prostředky na studijní cestu do Francie, která nebyla hlavní destinací tehdejších stipendijních pobytů. Tradiční a mnohdy pro další tvorbu určující destinací stipendijních cest architektů zůstávala Itálie. Francie byla spíše cílem kratších studijních cest, často společně s Německem a Belgií.⁷ Takto navštívili Francii například Josef Hlávka nebo Josef Zitek.⁸ Především Paříž přitom skýtala vedle studia historické architektury také možnost seznámit se s důležitými projekty z oblasti dobové architektury a urbanismu.

Mezi zmíněnými jedenácti stipendisty navštívili pařížskou světovou výstavu vedle Josefa Schulze také již etablovaní umělci Arnošt Popp (1819–1883) a Bedřich Wachsmann (1820–1897).⁹ Sochař Arnošt Popp v té době působil jako modelér na pražské polytechnice, učil modelování na škole při Jednotě pro povzbuzení průmyslu v Čechách a jako modelér porcelánu také spolupracoval s porcelánkami na Smíchově i v Klášterci nad Ohří.¹⁰ Můžeme tedy předpokládat, že byl vybrán právě pro své působení v oblasti uměleckého řemesla, stejně jako Bedřich Wachsmann,

autor řady návrhů především církevního náčiní a mobiliáře.¹¹ Josefu Schulzovi bylo v té době dvacet sedm let a působil jako asistent Josefa Zítka (1832–1909) na pražské polytechnice. Za pozorovatele v oboru stavitelství byl tedy vybrán jako slibný a talentovaný mladý architekt, úspěšný absolvent pražské polytechniky a vídeňské akademie, který měl již i praktické zkušenosti z působení u vídeňských architektů Ludwiga (1797–1863) a Heinricha (1832–1889) Försterových a také u vídeňského stavitele Antona Dittricha (1829–1895).¹² Josef Schulz byl vhodným kandidátem také pro svou jazykovou vybavenost. Vedle češtiny a němčiny ovládal italštinu, angličtinu a právě francouzštinu.¹³

Stipendium, potvrzené ministerstvem obchodu, bylo Josefu Schulzovi přiznáno na začátku srpna 1867 a zavazovalo architekta strávit v Paříži alespoň čtrnáct dní, co nehorlivěji se věnovat studiu expozic světové výstavy ve svém oboru i v příbuzných odvětvích a dále se informovat o záležitostech svého oboru také mimo expozice světové výstavy.¹⁴ Schulz měl pak patrně v plánování své studijní cesty poměrně volné ruce a cestovní stipendium ve výši 150–300 zlatých mu zřejmě poskytovalo dostačující finanční prostředky, aby v Paříži nestrávil pouze čtrnáct dní, ale téměř čtyři týdny, a aby svou cestu využil také k návštěvě dalších destinací. Co se týče výše stipendia, můžeme je porovnat se stipendiem, které Schulz záhy získal pro svůj pobyt v Itálii. Tehdy mu bylo ministerstvem kultu a vyučování uděleno roční stipendium 600 zlatých.¹⁵ O dalších povinnostech vyplývajících z přiznání cestovního stipendia můžeme jen spekulovat, jistě však mezi ně patřilo provedení studijních kreseb a zřejmě také odevzdání písemné zprávy o přínosech výstavy v daném

⁵ Heslo Kick Friedrich, in: Österreichisches biographisches Lexikon (dále jako ÖBL) 1815–1950, sv. 3, Wien 1964, s. 320.

⁶ J. GRUBER, Obchodní a živnostenská komora v Praze v prvním půlstoletí, s. 92.

⁷ Srv. Jindřich VYBÍRAL, Čeští architekti v zemi zaslíbené, in: Josef KROUTVOR (ed.), Cesta na jih. Inspirace českého umění 19. a 20. století (katalog výstavy), Praha 1999, s. 105–108, 110; Jindřich VYBÍRAL, Cesty do země zaslíbené, in: Jindřich VYBÍRAL, Česká architektura na prahu moderní doby. Devatenáct esejů o devatenáctém století, Praha 2002, s. 88–90; Zdeněk WIRTH, Italia magistra. Italská cesta Josefa Schulze 1867–1870, Umění XVII, 1945, č. 5–6, s. 180–182.

⁸ Josef Hlávka získal dvouleté státní cestovní stipendium, zprostředkované vídeňskou akademií, v roce 1865. První rok měl strávit v Itálii a až posléze mohl vycestovat i do dalších zemí. Navštívil tak i Francii, Belii, Anglii, Německo a Řecko, když mu bylo stipendium ještě o rok prodlouženo. Ve Francii přitom strávil závěr roku 1858 a znovu se tam vrátil v létě 1859, kdy cestoval přes Německo a Belii. Literární archiv Památníku národního písemnictví, f. Hlávka Josef, Doklady vlastní: udělení stipendia na dva roky (1856) a prodloužení stipendia (1858), koncept životopisu; Rukopisy vlastní: cestovní deník z roku 1859. Srv. Alois LODR, Josef Hlávka. Český architekt, stavitel a mecenáš, Praha 1988, s. 15–17.

Josef Zitek navštívil Francii roku 1862, kdy získal prostřednictvím vídeňské akademie stipendium ke studijní cestě do Německa, Belgie a Francie. Této cestě předcházela tříletá studijní pobyt v Itálii, iniciovaný získáním římské ceny. Viz Zora DVOŘÁKOVÁ, Josef Zitek. Národní divadlo a jeho tvůrce, Praha 1983, s. 69–76.

⁹ J. GRUBER, Obchodní a živnostenská komora v Praze v prvním půlstoletí, s. 92.

¹⁰ Naděžda BLAŽÍČKOVÁ HOROVÁ, heslo Popp, Arnošt Bruno Jan, in: Anděla HOROVÁ (ed.), Nová encyklopedie českého výtvarného umění, sv. 2, N–Ž, Praha 1995, s. 634.

¹¹ Naděžda BLAŽÍČKOVÁ HOROVÁ, heslo Wachsmann, Bedřich, in: Anděla HOROVÁ (ed.) Nová encyklopedie českého výtvarného umění, sv. 2, N–Ž, Praha 1995, s. 932.

¹² K životu a dílu Josefa Schulze zejména: Jindřich NOLL – Jindřich VYBÍRAL, Josef Schulz. 1840–1917 (katalog výstavy), Praha 1992; Petra VÁCHOVÁ, Fond architekta Josefa Schulze. Tvůrce budovy Národního muzea v archivních dokumentech, Časopis Národního muzea. Řada historická CXCII, 2023, č. 1–2, s. 3–24; Pavel VLČEK – Jiří HILMERA, heslo Schulz Josef, in: Pavel VLČEK (ed.), Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách, Praha 2023, s. 817–818, zde odkazy na další literaturu.

¹³ Srv. Jindřich NOLL, Josef Schulz (1840–1917), in: J. NOLL – J. VYBÍRAL, Josef Schulz. 1840–1917 (katalog výstavy), Praha 1992, s. 11. Doklady o Schulzově znalosti francouzského jazyka máme z různých zdrojů. V Archivu Národního muzea (dále jen ANM) se zachovala architektova francouzsky psaná korespondence s učitelem francouzštiny Josefem Faussem, počínaje 60. léty: ANM, f. Schulz Josef, inv. č. 152, korespondence s Josefem Faussem (1862–1882). Bližší představu o tom, jak Schulz dokázal využít své jazykové znalosti v praxi, nám pak poskytuje jeho korespondence s rodiči z období pařížského pobytu, ve které zmiňuje, že je na tom s jazykem dobře, lidé mu rozumějí, ale pro něj je obtížné se dorozumět kvůli nářečí: „*Mit der Sprache geht es mir ganz gut. Mich versteht man aber ich verstehe sehr schwer, weil man hier einen Dialekt spricht. Übrigens jetzt geht es schon besser.*“ ANM, f. Schulz Josef, inv. č. 96, Korespondence s rodiči a se sestrami, dopis rodičům z 10. září 1867.

¹⁴ „[...] wogegen Ihnen jedoch die Verpflichtung obliegt, mindestens vierzehn Tage in Paris zu verweilen, sich daselbst das Studium der Ausstellung in Ihrem Fache, und den demselben verwandten Zweigen eifrigst angelegen sein zu lassen, und sich auch außerhalb der Ausstellung über die auf Ihr Fach Bezug nehmenden Gegenständen und Einrichtungen nach Möglichkeit zu unterrichten.“ ANM, f. Schulz Josef, inv. č. 80, Obchodní a živnostenská komora v Praze, přiznání cestovního stipendia k cestě na Světovou výstavu v Paříži 1867.

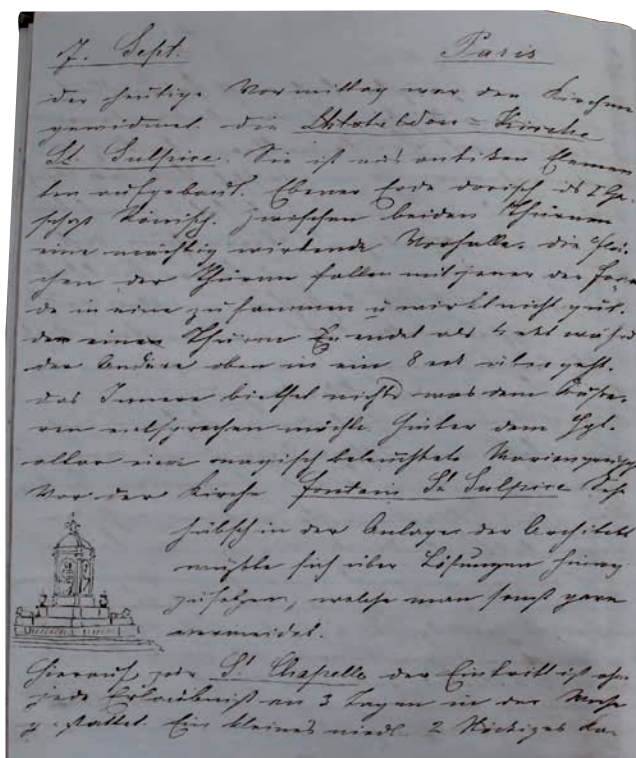
¹⁵ Z. WIRTH, Italia magistra, s. 184.

oboru. Zde můžeme jako analogii uvést zprávu z pera dalšího ze stipendistů, Arnošta Poppa, která pojednává o odvětvích uměleckého průmyslu, konkrétně o šperkařství a bižuterii, porcelánu, fajánsi, keramice a sklářství.¹⁶ Zprávy jednotlivých delegátů, jejich výkresy a předměty získané na světové výstavě na náklady komory byly veřejnosti představeny na výstavě, kterou pražská Obchodní a živnostenská komora uspořádala ve svých prostorách v červnu 1868.¹⁷

Studijní cesta do Paříže

Pro rekonstrukci studijní cesty, kterou Josef Schulz vykonal v rozmezí téměř sedmi týdnů od 10. srpna do 26. září 1867, je jedinečným pramenem architektův cestovní deník.¹⁸ Deník je vyjma názvů památek ve francouzštině psaný německy a obsahuje pečlivé zápisky ke každému dni cesty a pobytu, s krátkým přesahem do doby po návratu zpět do Čech. Součástí deníku jsou také drobné kresby, které představují architektonické detaily i schematické náčrtky půdorysů či fasád. Dalším pramenem, již ne tak obsáhlým, je architektova korespondence s rodiči, ve které Schulz popisuje itinerář cesty, ale také svůj způsob práce či dojmy z pobytu ve Francii.¹⁹

Úvodní část cesty trávil Josef Schulz ve společnosti Josefa Zítka, s nímž krátce pobýval ve Výmaru, kde v té době probíhala výstavba zemského muzea dle Zítkova projektu.²⁰ Schulz pak pokračoval dále přes Bamberk, Frankfurt nad Mohanem, Mohuč, Kolín nad Rýnem a Cáchy. Z Cách se vydal do Bruselu, odkud navštívil také Antverpy, Lovaň, Gent a Ostende. Z Bruselu už cestoval do Francie a se zastávkami v Arrasu a v Amiensu dorazil do Paříže 25. srpna. Celých čtrnáct dní cesty tedy strávil návštěvou výše jmenovaných německých a belgických měst. Ve Francii pak pobýval celkem čtyři týdny. Většinu času strávil v Paříži, odkud cestoval do vybraných destinací v regionu Île-de-France (Fontainebleau, Versailles, Saint-Cloud) a odkud se také v samém závěru svého pobytu vydal na několikadenní cestu za renesančními zámky v údolí řeky Loiry. Definitivně odcestoval z Paříže 21. září a do Prahy se už vracel přímou cestou, se zastávkami ve Štrasburku, Heidelbergu a Norimberku. Krátce po svém návratu do Prahy cestoval do Hradce Králové a posléze do Dolních Bečkovic, kde pobýval u Josefa Františka Karla prince z Lobkovicz (1803–1875) a kde se věnoval dokončování cestovních skic.

Obr. 1. Cestovní deník Josefa Schulze z cesty do Paříže v roce 1867, zápis ze 7. září se skicou fontány Saint-Sulpice v Paříži. Zdroj: NTM, MAS, AA, f. 46 Schulz, ID 20071218/02, Cestovní deník *Reisen. Paris VII-IX 1867* (foto autorky).

Studijní kresby z této cesty se zachovaly v počtu téměř čtyřiceti kusů, a to v podobě určené k další prezentaci – nalepené na kartonu a dodatečně popsané.²¹ Představují zejména studie historických památek a dále sbírkových předmětů z expozic Louvru a v roce 1852 založeného Germánského muzea v Norimberku. Soudobé realizace, o které se Schulz rovněž zajímal, v tomto konvolutu téměř nejsou zastoupeny. Stejně tak zde nenajdeme kresby z pobytu v Belgii. Snad byla část těchto kreseb vystavena na výstavě Spolku architektů a inženýrů v roce 1868, kde Schulz mimo jiné vystavoval i rozličné studie z cest, jež se dle Bernharda Gruebera vyznamenávaly „jemným citem a vkusem, jaký se ve všech liniích jeví“.²² To je ostatně velmi přiléhavá charakteristika Schulzova kreslířského projevu šedesátých let, který Zdeněk Wirth označuje jako pozdně romantický.²³

¹⁶ SOA Praha, f. Obchodní a živnostenská komora Praha, inv. č. 1207, sign. 19, Výstavy, karton 86 (1866/II–1867), Bericht des E. Popp über die Ausstellung in Paris in Jahre 1867 in Bezug auf Kunstindustrie. Písemnou zprávu od Josefa Schulze se bohužel v rámci daného fondu nepodařilo dohledat.

¹⁷ J. GRUBER, Obchodní a živnostenská komora v Praze v prvním půlstoletí, s. 93.

¹⁸ NTM, MAS, AA, f. 46 Schulz, ID 20071218/02, Cestovní deník *Reisen. Paris VII-IX 1867*. Itinerář popsany níže v textu vychází právě ze zápisů v cestovním deníku.

¹⁹ ANM, f. Schulz Josef, inv. č. 96 Korespondence s rodiči a se sestrami, dopisy rodičům z 28. srpna., 10. září a 16. září 1867.

²⁰ Srv. J. NOLL, Josef Schulz, s. 11.

²¹ NTM, MAS, AA, f. 46 Schulz, ID 20060612/03, Studijní kresby a kresby z cest, celkem třicet osm studijních kreseb ze Schulzovy cesty do Paříže v roce 1867, ID 20060612/04, Studijní kresby a kresby z cest, studijní kresba z Louvru. Tři z těchto studijních kreseb byly součástí výstavy Národní galerie v Rudolfinu v roce 1992, viz katalog výstavy: J. NOLL – J. VYBÍRAL, Josef Schulz, s. 31.

Část Schulzových cestovních skic se zachovala také v pozdních reprodukcích, publikovaných v časopisu *Architektonický obzor* v roce 1917, tedy v souvislosti s architektovim úmrtím. Z celkem třinácti publikovaných skic pochází jedenáct z cesty do Francie: Z náčrtníku dvorního rady arch. dra Josefa Schulze, *Architektonický obzor* XVI, 1917, č. 7, s. 68–69, tab. 25–26, č. 8, s. 77, tab. 27–28, č. 10, tab. 29, č. 11, tab. 33, č. 12, tab. 35–36. Část těchto reprodukcí je uložena i v architektově osobním fondu: NTM, MAS, AA, f. 46 Schulz, ID 20061211/01, 20061129/04, 20061212/01, Cestovní skici - reprodukce (1867), 20061211/01, 20061129/04, 20061212/01, Cestovní skici - reprodukce (1867).

²² Bernhard GRUEBER, Rozhledy po výstavě uspořádané spolkem českých architektů a inženýrů v Praze roku 1868, *Zprávy Spolku architektů a inženýrů* (dále jako *Zprávy SAI*) III, 1868, s. 12.

²³ Z. WIRTH, *Italia magistra*, s. 185.

Obr. 2. Josef Schulz, *Chartres*, 1867. Studijní kresba, pohled na renesanční objekt, tzv. dům doktora Huvého v Chartres, perokresba, 16,5 x 24,5 cm. Zdroj: NTM, MAS, AA, f. 46 Schulz, ID 20060612/03, Studijní kresby a kresby z cest; reprofoto: Z náčrtníku dvorního rady arch. dra Josefa Schulze: cestovní skica, *Architektonický obzor* XVI, 1917, č. 7, tab. 25.

V rámci krátkých pobytů v jednotlivých městech tedy Schulz navštěvoval historické památky i tehdy aktuální architektonické realizace a také muzejní expozice. V jeho cestovním deníku pak většinou nalezneme vyjmenované jednotlivé zastávky a stručné poznámky, někdy čistě popisné, jindy spíše hodnotící, k historii i k architektonickému řešení jednotlivých staveb. Vedle stylového pojednání staveb se pak zajímal také o jejich technické a funkční řešení, to se týká především ukázek soudobé architektury.

Tak například během pobytu v Kolíně nad Rýnem navštívil nejpodstatnější historické památky, zde především církevní, mezi nimi kostel Panny Marie na Kapitolu, kolínský dóm (v té době stále v procesu dostavby), kostel sv. Apoštolů nebo kostel sv. Martina. Vedle toho se zajímal o místní muzea. Tehdy poměrně čerstvě (1861) otevřené „nové“ muzeum (Wallraf-Richartz-Museum) ho zajímalo z hlediska sbírek i architektury. Dnes bohužel nedochovaná novogotická stavba realizovaná dle projektu architektů Josefa Feltena

Obr. 3. Josef Schulz, *Köln. Flora*, 1867. Studijní kresba, skleník Flora v botanické zahradě v Kolíně nad Rýnem, perokresba, 24,5 x 16,5 cm. Zdroj: NTM, MAS, AA, f. 46 Schulz, Studijní kresby a kresby z cest (foto autorky).

(1799–1880) a Julia Raschdorff (1823–1914) působila dle Schulze „navzdory střízlivému gotickému stylu příznivým dojmem.“²⁴ Z novostaveb dále navštívil evangelický kostel Nejsvětější Trojice, postavený dle návrhu pruského architekta Friedricha Augusta Stülera (1800–1865) jako bazilika s arkádovou předsíní a kampanilou, a dále také areál zoologické a botanické zahrady. K pavilonům roku 1863 nově otevřené zoologické zahrady, postaveným v duchu historizujících slohů mnohdy s prvky orientalismu, byl velmi kritický – budovy byly dle něj postaveny „v příšerném moderním stylu“.²⁵ Dojem z botanické zahrady, ve které se Schulz zajímal také o systém zavlažování, byl podstatně příznivější. Hlavní budova botanické zahrady, Flora, realizovaná dle návrhu architekta Maximiliana Nohla (1830–1863) a otevřená v roce 1864, je ostatně námětem jediné z dochovaných Schulzových studií, která dokumentuje dobovou architekturu. Jedná se o volně stojící palác se skleněnou střechou, postavený po příkladu londýnského Křišťálového paláce, kombinující ovšem ve svém architektonickém řešení prvky tzv. obloučkového stylu (Rundbogenstil). Na příkladu Kolína nad Rýnem lze také ukázat Schulzův způsob práce. Po zběžné prohlídce města a pro něj nejdůležitějších památek, architektur a expozic se druhý den vrátil na vybraná místa k zevrubnější prohlídce a skicování.²⁶

Ze zpáteční cesty pak namátkou zmiňme jednodenní pobyt v Heidelbergu, kde Schulz navštívil torzo tamního hradu. Byl nadšený scenerií a výhledem z terasy, který také zaznamenal na jedné ze svých romanticky laděných studií. Dále ho zaujalo bohatství motivů a preciznost provedení, zřejmě především renesančního křídla z poloviny 16. století (Ottheinrichsbau), jehož architektonické prvky si rovněž

²⁴ „*Neue Museum macht trotz der nüchternen Gothik einen günstigen Eindruck.*“ NTM, MAS, AA, f. 46 Schulz, ID 20071218/02, Cestovní deník *Reisen. Paris VII–IX 1867*, zápis z 18. srpna 1867.

²⁵ „*Nachmittag Zoologischer Garten mit prachtvollen Thierexemplaren aber die Gebäude in einem furchtbaren modernen Style.*“ *Ibidem*, zápis z 18. srpna 1867.

²⁶ *Ibidem*, zápis z 19. srpna 1867.

Obr. 4. Josef Schulz, *Heidelberg*, 1867. Studijní kresba, pohled na hrad Heidelberg ze zahrad, kresba tužkou, 16,5 x 24,5 cm. Zdroj: NTM, MAS, AA, f. 46 Schulz, Studijní kresby a kresby z cest; reprofoto: Z náčrtníku dvorního rady arch. dra Josefa Schulze: cestovní skica, *Architektonický obzor* XVI, 1917, č. 8, tab. 28.

skicoval. Dle deníkového zápisu můžeme říci, že tak zaujatě, až skončil v areálu hradu zamčený a musel se vysvobodit skokem z okna.²⁷

Pobyt ve Francii

Do Francie Schulz přicestoval ze severu, když z Bruselu s krátkými zastávkami v Arrasu a Amiensu dorazil do Paříže, hlavního cíle své studijní cesty. První dny v Paříži trávil

architekt především návštěvami světové výstavy, kterou francouzská metropole hostila již od 1. dubna 1867. V průběhu sedmi měsíců se zde představilo přes padesát tisíc vystavujících, reprezentujících třicet dva zemí. Výstava přilákala za dobu svého konání miliony návštěvníků, kteří měli možnost zhlédnout vedle hlavní expozice na Martových polích také přidružené výstavy a další doprovodný program. Na Martových polích se rozkládal samotný výstavní palác, obklopený více než dvěma sty pavilony a monumenty zasazenými v terénu s parkovou úpravou.²⁸ Vedle toho nabízel Paříž další kulturní vyžití například v podobě divadelních představení, čehož využil za svého pobytu i český architekt.

První kroky Josefa Schulze na světové výstavě směřovaly k projektům českého Národního divadla, byly zde vystaveny projekty Ignáce Ullmanna (1822–1897) a Josefa Zítka.²⁹ Jak zmiňuje v dopise rodičům, trávil Schulz na výstavě intenzivním studiem celé dny, od deseti hodin dopoledne do šesti hodin večer.³⁰ Jeho denní rutina se tak dá částečně srovnat s prací během pozdějšího stipendijního pobytu v Itálii, jak ji na základě pramenných podkladů popisuje ve svém článku Zdeněk Wirth.³¹ Na základě korespondence i deníkových zápisů vztahujících se k expozicím světové výstavy lze konstatovat, že Schulz hodnotil výstavu Rakouska jako slabou. Rakousko dle architekta zaostávalo a mohlo vystavovat více a lépe. Vyzdvihoval naopak expozice Anglie a především pak Francie, která byla jako pořadatelská země přece jen zvýhodněna.³² Studiu expozic světové výstavy věnoval Schulz celkem devět návštěv, z vystavených architektonických projektů ovšem ve svém deníku zmínil v podstatě jen návrh Národního divadla v Praze a také návrh divadla od Gottfrieda Sempera (1803–1879), nejspíše nerealizovaný návrh mnichovského festivalového divadla, který rovněž cíleně vyhledal.³³ Schulzovy zápisky jsou pak bohatší, pokud jde o umělecký průmysl či jednotlivé prostory výstavy. S nadšením turisty obdivuje *jardin reservé*, uzavřenou část výstavního parku, která nabízel návštěvníkům důmyslně modelovanou zelenou plochu s umělou řekou i jezírkem a také s akvárii se sladkou i s mořskou vodou.³⁴ Z hlediska expozice pak Schulze zaujala zejména *galerie des machines*, strojovna, která byla dle jeho názoru pro laika vůbec nejzajímavější a velmi poučnou částí expozice. Dále se zmiňuje o vybraných stavbách v parku při výstavním paláci, kde si všímá například dělnických domků.³⁵ Tyto Schulzem vyzdvihované části výstavy zároveň patřily k těm nejvíce diskutovaným i v obecném měřítku.

²⁷ Ibidem, zápis z 23. září 1867.

²⁸ Podrobně ke Světové výstavě v Paříži 1867 Édouard VASSEUR, *L'Exposition universelle de 1867. L'apogée du Second Empire*, Paris 2023, zde s. 117, 127, 168.

²⁹ NTM, MAS, AA, f. 46 Schulz, ID 20071218/02, Cestovní deník *Reisen. Paris VII–IX 1867*, zápis z 26. srpna 1867. Na základě výstavního katalogu můžeme dodat, že Ullmann vystavil také projekt parlamentu ve Vídni. Josef Zítek měl dle katalogu vystavovat dva projekty. Literatura vedle projektu Národního divadla zmiňuje také projekt na přestavbu hradu a zámku v Bečově nad Teplou a muzea ve Výmaru. Z českých architektů se zde dále prezentoval Josef Hlávka, který byl oceněn za projekt církevního areálu v Černovicích na Bukovině. Tento projekt dokonce získal pozornost Charlese Garniera. Srv. *Exposition universelle de 1867 à Paris. Catalogue général*. Paris 1867, s. 118–119; Karel KSANDR – Břetislav KUBÍČEK, *Katalog architektonického díla*, in: Karel KSANDR (ed.), *Architekt Josef Zítek*. Katalog díla, Praha 1996, s. 73; Z. DVOŘÁKOVÁ, *Josef Zítek*, s. 150; François LOYER (ed.) – Charles GARNIER, *À travers les arts*, Paris 1985, s. 86.

³⁰ ANM, f. Schulz Josef, inv. č. 96, Korespondence s rodiči a se sestrami, dopisy rodičům z 28. srpna a 10. září 1867.

³¹ Z. WIRTH, *Italia magistra*, s. 188. V Itálii pracoval Schulz ještě intenzivněji, kreslením trávil i dvanáct hodin denně a věnoval se také podrobným výměrům staveb, což kratší studijní pobyt neumožňoval.

³² ANM, f. Schulz Josef, inv. č. 96, Korespondence s rodiči a se sestrami, dopis rodičům z 28. srpna 1867; Pro srovnání, Francie zaujímala v paláci výstavní plochu 66 025 m², Velká Británie 23 586 m² a Rakousko 8 569 m². É. VASSEUR, *Exposition universelle*, s. 115.

³³ NTM, MAS, AA, f. 46 Schulz, ID 20071218/02, Cestovní deník *Reisen. Paris VII–IX 1867*, zápis z 16. září 1867.

³⁴ Ibidem, zápis z 26. srpna 1867; K prostoru *jardin reservé* více É. VASSEUR, *Exposition universelle*, s. 119–121.

³⁵ NTM, MAS, AA, f. 46 Schulz, ID 20071218/02, Cestovní deník *Reisen. Paris VII–IX 1867*, zápis z 31. srpna 1867.

Obr. 5. Pohled na areál Světové výstavy v Paříži 1867. Charles Fichot, *Exposition universelle de 1867*, barevná litografie, 24,4 x 39,7 cm, součást Collection de Vinck. Un siècle d'histoire de France par l'estampe, 1770–1870, vol. 162, Second Empire. Zdroj: Bibliothèque nationale de France, département Estampes et photographie, RESERVE FT 4-QB-370 (162); © Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France.

Schulz poukazoval i na celkovou atmosféru světové výstavy, vřavu a setkání s lidmi ze všech koutů světa. Žil ostatně v Paříži společenským životem a hojně se zde setkával se svými známými z Čech i z Vídně, mnohdy náhodně. Setkal se tak například se svými kolegy z oboru a vrstevníky, architekty Františkem Schmoranzem ml. (1845–1892), Janem Machytkou (1844–1887) a Valentinem Teirichem (1844–1876) či se staviteli Alexiem Linsbauerem (1839–1895) a Augustinem Víškem ml. (1840–1877).³⁶ Se Schmoranzem, Machytkou, Linsbauerem a Víškem se dokonce vypravil do Fontainebleau. Vedle toho navštěvoval pařížská divadla a v divadle se zastavil i v Norimberku cestou zpět do Prahy. Schulz dále v Paříži navštěvoval českou

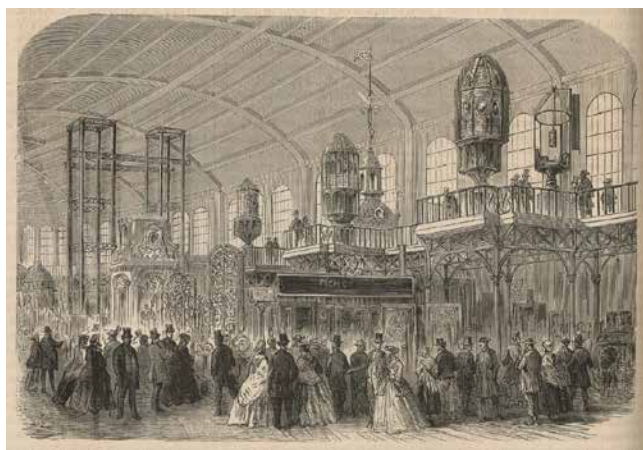
Besedu, založenou v roce 1862. Pro činnost české Besedy přitom znamenala právě probíhající světová výstava velký impuls. Do Paříže a potažmo do společnosti v Besedě tehdy zavítala řada významných osobností českého kulturního a politického života (František Palacký, František Ladislav Rieger, František August Brauner, Karel Sladkovský nebo Miroslav Tyrš) a Beseda také následně zaznamenala zvýšení počtu členů.³⁷ Schulz zde například vyslechl přednášku profesora Emanuela Tonnera (1829–1900), tehdejšího poslance Českého zemského sněmu.³⁸

Vedle expozic světové výstavy Schulz pravidelně navštěvoval také výstavní sály Louvru. Studiu tamních exponátů věnoval celkem osm návštěv, poslední ještě v den odjezdu.

³⁶ Ibidem, zejména zápisy z 28. srpna 1867 a z 6. září 1867. Zatímco František Schmoranz ml. a Jan Machytka, tehdy teprve studenti v prvním případě pražské polytechniky a ve druhém vídeňské akademie, jsou známými osobnostmi, ostatní Schulzovi společníci již méně. Valentin Teirich byl absolventem vídeňské akademie a od roku 1867 působil jako asistent ornamentiky a ornamentální kresby na vídeňském polytechnickém institutu. Viz heslo Teirich, Valentin, in: *ÖBL 1815–1950*, sv. 14, Wien 2013, s. 231f. Alexius Linsbauer byl v té době asistentem na stolici pozemního stavitelství pražské polytechniky a dle jeho návrhů vznikaly v Praze kandelábrы veřejného osvětlení. Jako samostatný architekt je autorem Haasova obchodního domu v Praze, více se však uplatnil jako stavitel. Více viz Pavel VLČEK – Pavel ZAHRADNÍK – Jiří HILMERA, heslo Linsbauer, Alexius, in: P. Vlček (ed.), *Encyklopedie*, s. 517. Augustin Víšek ml. působil jako stavitel v Praze a Josef Schulz později spolupracoval s jeho mladším bratrem, Josefem Víškem (1853–1911), který převzal kamenický závod svého otce a jako kameník se podílel na realizaci Národního muzea i přestavby zámku Stránov. Srv. Pavel ZAHRADNÍK – Pavel VLČEK, heslo Víšek, Augustin ml., in: P. Vlček (ed.), *Encyklopedie*, s. 967; Pavel VLČEK – Pavel ZAHRADNÍK – Anna OPLATKOVÁ, heslo Víšek, Josef, in: P. Vlček (ed.), *Encyklopedie*, s. 968.

³⁷ Stéphane REZNIKOW, *Frankofilství a česká identita. 1848–1914*, Praha 2008, s. 78–80, 98.

³⁸ NTM, MAS, AA, f. 46 Schulz, ID 20071218/02, *Cestovní deník Reisen. Paris VII–IX 1867*, zápis ze 14. září 1867.

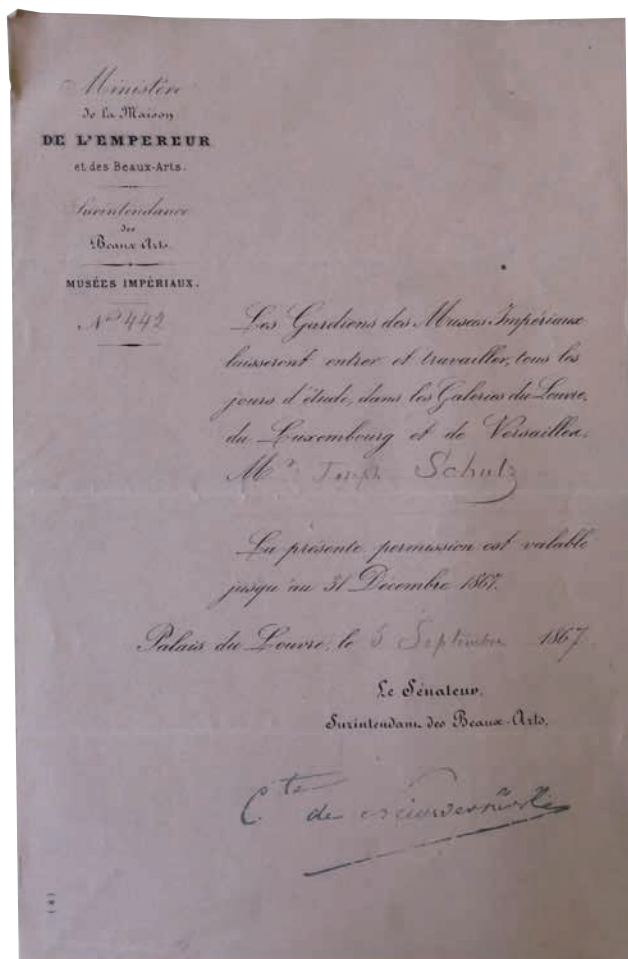

Obr. 6. Pohled do interiéru výstavního paláce, Galerie des machines, sekce stavebního inženýrství. Zdroj: François DUCUING – E. DENTU – Pierre PETIT (eds.), *L'Exposition universelle de 1867 illustrée*, sv. 1, Paris 1867, s. 100; © Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France.

Ke studiu v Louvru, v Lucemburském paláci a ve Versailles získal nutnou povolenku³⁹ a jako její držitel je také zapsán v registru umělců a studentů, kteří Louvre za účelem studia navštívili.⁴⁰

Studijní kresby pořízené v Louvru tvoří podstatnou část konvolutu kreseb ze Schulzova pobytu ve Francii a nejčastěji představují artefakty z umělecké sbírky markýze Giampietra Campana (1808–1880), jejíž část v roce 1861 získal pro Francii Napoleon III. Podstatná část sbírky včetně výjimečného souboru antických terakotových reliéfů, které také Schulze zaujaly nejvíce, byla v Louvru instalována teprve v roce 1863.⁴¹

Schulz samozřejmě věnoval nemalý čas prohlídce samotné Paříže, jejích historických památek i novostaveb.⁴² Po prvním týdnu věnovaném téměř výhradně světové výstavě navštívil nejprve hřbitovy Père-Lachaise a Montmartre, jimž věnoval ve svých zápiscích nemalou pozornost. Všiml si architektonických forem náhrobků i jejich rozměrů a dekorativních prvků.⁴³ Dále jeho kroky směřovaly do Invalidovny, baziliky sv. Klotildy, Bourbonského paláce, na náměstí Svornosti, k chrámu Madeleine i k nové pařížské opeře, v té době ještě ne zcela dokončené. V dalších dnech pak navštívil katedrálu Notre-Dame, palác Cluny, Pantheon, který porovnával s chrámem Madeleine, Lucemburský palác, École des Beaux-Arts, kostel sv. Sulpicia, Sainte-Chapelle a Justiční palác, kostel sv. Gervásia a Protásia, kostel sv. Vincence z Pauly, budovu burzy a nemocnice Lariboisière. Vedle toho navštívil také některé dnes již neexistující či velmi proměněné stavby, mezi nimi budovu

Obr. 7. Povolení ke vstupu a ke studiu v galeriích Louvru, Lucemburského paláce a Versailles, vydané Josefu Schulzovi 5. září 1867, podepsán Alfred Émilien hrabě z Nieuwerkerke, generální ředitel císařských muzeí. Zdroj: Archiv Národního muzea, f. Schulz Josef, inv. č. 10 (foto autorky).

pařížské radnice (ještě před požárem za Pařížské komuny roku 1871 a pozdější přestavbou), Tuilerijský palác, jehož interiéry se mu jevily přetíženy zlatem, Pompejskou vilu prince Napoleona Jérôma a průmyslový palác, postavený pro potřeby Světové výstavy v Paříži v roce 1855. Některé památky navštívil Schulz opakovaně. Patřil mezi ně palác Cluny s římskými lázněmi a bohatými sbírkami, který také skicoval. Ke každé stavbě pak ve svém deníku připojil alespoň stručný popis či hodnocení a v případě reprezentačních staveb se vždy zajímal také o jejich interiéry. Zanechal tak například poměrně podrobný popis sálů pařížské radnice.

Namátkou, o bazilice sv. Klotildy (Christian Gau, Théodore Ballu, 1846–1857) soudil, že je příliš těžkopádná

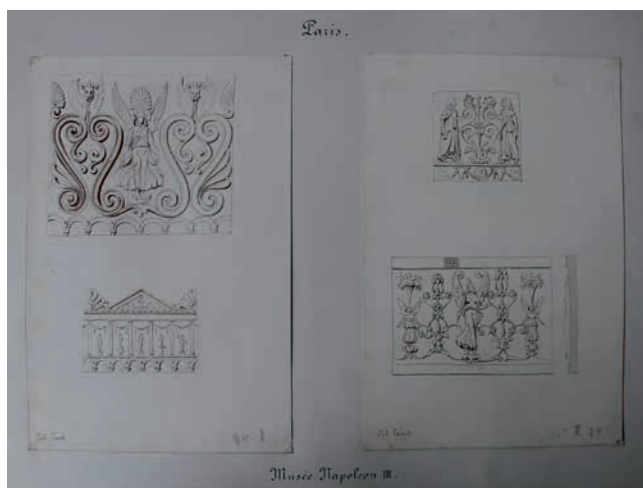
³⁹ ANM, f. Schulz Josef, inv. č. 10, povolení k návštěvě galerií v Louvru, v Lucemburském paláci a ve Versailles, vydané 5. září 1867. Na povolence figuruje podpis tehdejšího generálního ředitele císařských muzeí Alfreda Émiliena hraběte z Nieuwerkerke.

⁴⁰ Archives des musées nationaux, musée du Louvre (série LL), registry umělců a studentů s povolením ke studiu, abecední rejstřík, 1866–1869, s. 219, p442 – Schulz Joseph, viz: https://www.siv.archives-nationales.culture.gouv.fr/siv/media/Fran_IR_054378/c1i5fz1k7ypc-1wwc8jntq19m5/Fran_0374_3347_L; v tomtéž roce nalezneme v registru také architekta Ignáce Ullmanna, který na Světové výstavě v Paříži v roce 1867 vystavoval (tamtéž, s. 245, a148 – Ullmann). Za tuto informaci děkuji Mgr. Kristýně Hochmuth (Národní galerie Praha).

⁴¹ Více ke sbírce markýze Campana viz: Françoise GAULTIER – Laurent HAUMESSER – Anna TROFIMOVA (eds.), *Un rêve d'Italie. La collection du marquis Campana* (katalog výstavy), Paris 2018.

⁴² Ke stručné stavební historii jednotlivých níže zmíněných objektů či areálů viz Jean-Marie PÉROUSE DE MONTCLOS (ed.), *Paris. Le guide du patrimoine*, Paris 1994.

⁴³ NTM, MAS, AA, f. 46 Schulz, ID 20071218/02, Cestovní deník *Reisen. Paris VII–IX 1867*, zápisy z 1. a 2. září 1867.

Obr. 8. Josef Schulz, *Paris. Musée Napoleon III.*, 1867. Dva listy se studijními kresbami reliéfů ze sbírky markýze Campany v Louvru, perokresba, vždy 16,5 x 24,5 cm. Zdroj: NTM, MAS, AA, f. 46 Schulz, ID 20060612/03, Studijní kresby a kresby z cest (foto autorky).

svou hmotou a detaily že jsou naopak příliš drobné.⁴⁴ U kostela sv. Vincence z Pauly (Jean-Baptiste Lepaire, Jacques-Ignace Hittorf, 1824–1844) hodnotil kladně uplatnění polychromie i využití terénu před kostelem pro schodiště, ale věže v průčelí se mu zdály příliš subtilní k monumentálnímu portiku.⁴⁵ Zajímal se tak i zde o proporcionalitu jednotlivých částí stavby vůči celku. V komplexu École des Beaux-Arts obdivoval sem druhotně umístěný *avant-corps* zámku Anet i vnitřní výzdobu hlavní budovy a litoval, že nebylo možné prohlédnout si architektonické studie žáků školy.⁴⁶ Jedinou stavbou, u které si Schulz ve svém deníku zaznamenal půdorys i s funkčním rozvržením prostoru, byl komplex nemocnice Lariboisière (Pierre Gauthier, 1846–1853). Zde si všiml vedle pavilonové dispozice areálu zejména hygienických podmínek, počtu lůžek či způsobu ventilace.⁴⁷ V tomto případě se nejvíce projevil jeho zájem o technickou a funkční povahu architektury. Nakonec se Schulz zajímal také o systém městských vodních kanálů a navštívil i vybrané parky, mezi nimi botanickou zahradu Jardin des plantes, Boulogneský lesík nebo precizně komponovaný park Buttes-Chaumont, nově otevřený právě u příležitosti světové výstavy.

Z Paříže Schulz navštívil také nejvýznamnější panovnická sídla, situovaná v Île-de-France, tedy Fontainebleau, Versailles a Saint-Cloud, a v samém závěru pobytu se vydal na cestu do údolí Loiry. Nejprve se přes Chartres a Le Mans vypravil do Angers a následně do Tours. Z Tours pak

Obr. 9. Dobový pohled do expozice Muzea Napoleona III. v Louvru s terakotami ze sbírky markýze Campany. Charles Giraud, *Musée Napoléon III, salle des terres cuites au Louvre dit aussi La galerie Campana*, 1866, olej na plátně, 97,5 cm x 130 cm. Zdroj: Musée du Louvre, Département des Peintures, RF 2842, <https://collections.louvre.fr/ark:/53355/cl010064759>; © 2016 GrandPalaisRmn (musée du Louvre) / Adrien Didierjean.

pokračoval do Blois, odkud navštívil také zámek Chambord. Přes Orléans se pak vrátil zpět do Paříže. Zámky na Loire⁴⁸ přitom představovaly poměrně vyhledávanou destinaci tehdejších architektů a staly se modelem či inspirací pro některá nově vznikající sídla ve Francii samotné i v Evropě.⁴⁹ Z českých architektů zámky na Loire v rámci svých studijních cest navštívili Josef Hlávka, Josef Zítek, Eduard Sochor (1862–1947) či Richard Klenka z Vlastimilu (1873–1954).

V případě zámku Blois Schulz nejvíce vyzdvihoval jeho jasnou dominantu, schodiště křídla Františka I., na kterém ocenil krásné a precizně provedené detaily.⁵⁰ Interiér schodiště se ostatně stal námětem jedné z jeho studijních kreseb, stejně jako celkový pohled na zámek od města. Rovněž interiéry zámku považoval za zajímavé. O interiéru zámku Chambord oproti tomu konstatoval, že byl v tehdejší době pustý a prázdný, a kromě velkého schodiště vlastně nic nenabízel. Schulz byl zklamán i rejstříkem motivů výzdoby, který mu připadal chudý, omezený pouze na lilie a monogram Františka I. Dojem z exteriéru byl příznivější. Na Schulze zapůsobila již situace zámku v krajině, kde se na rovině zvedají jeho mohutné věže v podstatě bez základny. Dále si všiml siluety stavby a také jejího provedení, když zmiňoval zvláště řešené komíny, dekorativní použití břidlice a také francouzskou tradici stavby v kameni.⁵¹

⁴⁴ „etwas schwer in den Massen und zu kleinlich im Detail.“ NTM, MAS, AA, f. 46 Schulz, ID 20071218/02, Cestovní deník *Reisen. Paris VII–IX 1867*, zápis z 2. září 1867.

⁴⁵ „Die polychrome Behandlung u/nd/ das zarte Detail sind von mächtiger Wirkung. Die Benützung des Terrains vor der Kirche zu einer Freitreppe ist eine glücklich durchgeführte Idee. Die Thürmen sind ein wenig zu schwach gegenüber dem Portikus.“ Ibidem, zápis z 10. září 1867.

⁴⁶ Ibidem, zápis ze 4. září 1867.

⁴⁷ Ibidem, zápis z 13. září 1867.

⁴⁸ Ze základní literatury Anthony BLUNT, *Art et architecture en France. 1500–1700*, Paris 1995, s. 9–29; Jean-Marie PÉROUSE DE MONTCLOS, *Histoire de l'architecture française. De la Renaissance à la Révolution*, Paris 2003, s. 37–67.

⁴⁹ Srv. Adéla KLINEROVÁ, *Proces kulturní výměny na příkladu historizující architektury. Recepte francouzské novověké architektury jako součást historismu 19. století v českých zemích a v evropském kontextu*, *Dějiny – teorie – kritika XVI*, 2019, č. 1, s. 74–78.

⁵⁰ NTM, MAS, AA, f. 46 Schulz, ID 20071218/02, Cestovní deník *Reisen. Paris VII–IX 1867*, zápis z 19. září 1867.

⁵¹ „Das Innere ist wüst und leer und biethet gegenwärtig außer dem großen Treppenhause nichts.“ Ibidem.

Obr. 10. Josef Schulz, *Paris. Hôtel Cluny*, 1867. Studijní kresba, palác Cluny v Paříži, pohled ze zahrady na arkýřovou kapli, kresba tužkou, 16,5 x 24,5 cm. Zdroj: NTM, MAS, AA, f. 46 Schulz, ID 20060612/03, Studijní kresby a kresby z cest (foto autorky).

Po svém návratu do Paříže se Schulz hned druhý den vydal na zpáteční cestu do Prahy a tím se jeho studijní cesta uzavřela. Do svého deníku si poznamenal: „*Tak jsem to zvládl. V některých ohledech zklamaný, v jiných překvapený.*“⁵²

Závěrem: Josef Schulz a Francie

V rámci Schulzovy pozdější praxe se s doteky Francie setkáme ve více rovinách, ať už se jedná o architektonické pedagogické působení, teoretickou činnost, nebo vlastní tvorbu. Josef Schulz s jistotou navštívil Francii a konkrétně Paříž vícekrát.⁵³ O studijní pobyt ve Francii usiloval již v roce 1866, kdy neúspěšně žádal o Gerstnerovo cestovní stipendium. Jeho záměrem bylo absolvovat nejprve roční pobyt

Obr. 11. Josef Schulz, *Blois. L'escalier de François I. au Château*, 1867. Studijní kresba, zámek Blois, schodiště v křídle Františka I., kresba tužkou, 16,5 x 24,5 cm. Zdroj: NTM, MAS, AA, f. 46 Schulz, ID 20060612/03, Studijní kresby a kresby z cest (foto autorky).

v Itálii, následovaný pobytem v Německu a pokud možno také ve Francii a v Belgii, a to především za účelem studia technických a průmyslových staveb.⁵⁴ To ostatně odpovídalo obecnému trendu 2. poloviny 19. století, kdy se samotné poučení o antické a renesanční architektuře, které přinášela Itálie, začalo jevit jako nedostačující a za nosnými příklady soudobé architektury bylo třeba vyrazit do západní Evropy.⁵⁵ Během svého pobytu ve Francii v roce 1867 se Schulz sice nezajímal přímo o technické či průmyslové stavby, jeho zájem o tehdejší novostavby a ve vybraných případech také o technické řešení jejich provozu je však zřejmý. Schulz posléze navštívil Francii v roce 1874, a to v rámci studijní cesty, kterou podnikl společně s Josefem Zítkem v kontextu projektu Rudolfiny. Zítek se Schulzem tehdy

⁵² „So hätte ich es überstanden. In mancher Hinsicht enttäuscht, in anderen überrascht.“ Ibidem, zápis z 16. září 1867.

⁵³ Srv. J. NOLL, *Josef Schulz*, s. 13.

⁵⁴ NTM, MAS, AA, f. 46 Schulz, ID 20061218/02, žádost o Gerstnerovo cestovní stipendium (1866). Také v této žádosti Schulz dokládá svou znalost cizích jazyků včetně francouzštiny.

⁵⁵ Srv. J. VYBÍRAL, *Cesty do země zaslíbené*, s. 94–95. Na zvýšený zájem o cesty do západní Evropy, především do Německa a dále pak Francie, Belgie, Holandska a Anglie, poukazuje také Hana Svatošová, a to v souvislosti s městskými technickými stipendii, určenými od poloviny osmdesátých let 19. století absolventům obou pražských technik. Viz Hana SVATOŠOVÁ, *Cesta na jih za peníze hlavního města. Městská cestovní stipendia pro absolventy vysokých škol technických v Praze*, in: Zdeněk HOJDA – Marta OTTLOVÁ – Roman PRAHL, *Naše Itálie. Stará i mladá Itálie v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 31. ročníku symposia k problematice 19. století Plzeň, Praha 2012*, s. 156–157.

Obr. 12. Josef Schulz, *Blois. Le Château*, 1867. Studijní kresba, zámeček Blois, křídlo Františka I., arkádová fasáda směrem k městu, kresba tužkou, 16,5 x 24,5 cm. Zdroj: NTM, MAS, AA, f. 46 Schulz, ID 20060612/03, Studijní kresby a kresby z cest (foto autorky).

s cílem poučit se o stavbách obdobné typologie navštívili také Německo, Belgie a Anglii.⁵⁶ S ohledem na architektonickou jazykovou vybavenost, postavení i zálibu v cestování lze však předpokládat další pobyt či pobyty, např. u příležitosti

Světové výstavy v Paříži v roce 1900, na které byl oceněn stříbrnou medailí.⁵⁷

Schulzův přetrvávající zájem o dění ve Francii je patrný z jeho statí pro Zprávy Spolku architektů a inženýrů, jichž byl v letech 1872–1878 redaktorem.⁵⁸ Právě v sedmdesátých letech zde publikoval nejprve stať věnovanou projektu pařížské opery (1875)⁵⁹ a posléze také rozsáhlý článek reflektující architektonické návrhy paláce pro Světovou výstavu v Paříži roku 1878 (1876),⁶⁰ který doprovázely reprodukce převzaté z francouzského periodika *Encyclopédie d'architecture*. I Schulzovy další texty přitom poukazují na znalost francouzského prostředí a kulturní praxe. V roce 1877 pak byla na návrh Josefa Schulze přijata výměna vlivného periodika *Revue générale de l'architecture et des travaux publics* Césara Dalyho (1811–1894) se spolkovými Zprávami.⁶¹ Vybrané francouzské tituly, ať už odborné časopisy, nebo knihy, tvořily ostatně část architektonické knihovny, o které si můžeme udělat alespoň částečnou představu na základě torzálně zachovaného, architektem sestaveného, lístkového katalogu,⁶² či na základě pozdějšího soupisu části fondu pro potřeby Národního muzea.⁶³

Zájem o Francii, její památky a architekturu se promítl také do Schulzova zájmu o fotografii a fotografické předlohy. V jeho vlastnictví se nacházela řada fotografií, představujících významné francouzské památky. Soudě podle korpusu zachovaného ve sbírce fotografií Ústavu dějin umění AV ČR⁶⁴ lze konstatovat zájem zejména o gotické katedrály, ale také o památky období renesance nebo o emblematické dobové realizace, mezi které bezesporu patří dostavba Louvru.

Ve svých přednáškách na pražské polytechnice se pak Schulz v rámci dějin architektury věnoval mimo jiné také francouzské renesanci.⁶⁵ Jedinečným pramenem k těmto přednáškám jsou poznámky jednoho ze Schulzových četných žáků, Richarda Klenky z Vlastimilu, z roku 1894.⁶⁶

Znalosti francouzské architektury nabyté v rámci vlastního studia, prostřednictvím studijních cest i díky literatuře pak Schulz uplatnil ve svém architektonickém díle, což je nejlépe patrné na budově Uměleckoprůmyslového muzea v Praze či na přestavbě zámku Stránov, tedy v jeho pozdější tvorbě.⁶⁷ Výše jen stručně nastíněná témata by si však v budoucnu zasloužila bližší pojednání.

⁵⁶ Jindřich VYBÍRAL, Koncepce, soutěž a výstavba Rudolfinum, in: Jakub BACHTÍK – Lukáš DUCHEK – Jakub JAREŠ (eds.), *Chrám umění Rudolfinum*, Praha 2020, s. 83.

⁵⁷ ANM, f. Schulz Josef, inv. č. 3, Světová výstava v Paříži 1900, udělení stříbrné medaile.

⁵⁸ K Schulzovým publikovaným statím podrobně Martin HORÁČEK, *Přesná renesance v české architektuře 19. století*, Olomouc 2012, s. 93–119.

⁵⁹ Josef SCHULZ, *Nový operní dům v Paříži*, Zprávy SAI X, 1875, č. 1, s. 1–5.

⁶⁰ Josef SCHULZ, *Světová výstava roku 1878*, Zprávy SAI XI, 1876, č. 2, s. 13–14, tab. XXVII; *Světová výstava Pařížská v roce 1878*, Zprávy SAI XI, 1876, č. 2, s. 14–16, tab. XV–XX; *Návrhy k budově pro výstavu pařížskou roku 1878*, č. 3, s. 20–21, tab. XXV–XXVI. V rámci tohoto referátu Schulz čerpá také ze své zkušenosti se světovou výstavou roku 1867.

⁶¹ Zprávy spolkové. Zpráva o 2. schůzi představenstva, odbývané dne 3. května 1877, Zprávy SAI XII, 1877, s. 46.

⁶² NTM, MAS, AA, f. 46 Schulz, ID 20071126/02, Lístkový katalog knihovny Josefa Schulze.

⁶³ ANM, f. Národní muzeum (RNM), kart. 108, *Knihovna z pozůstalosti Josefa Schulze, seznam titulů*. Za upozornění na tyto dokumenty děkuji Mgr. Petře Váchové (ANM).

⁶⁴ Ústav dějin umění AV ČR, sbírka fotografií Oddělení dokumentace, fotografie ze sbírky Josefa Schulze. Za zpřístupnění části souboru a poskytnutí bližších informací děkuji kurátorce sbírky Mgr. Petře Trnkové, Ph.D. K Josefu Schulzovi a fotografii viz Petra TRNKOVÁ, *Architekt a fotografie*. Jeden z příběhů Josefa Schulze, Praha 2024.

⁶⁵ NTM, MAS, AA, f. 46 Schulz, ID 20071126/02, *Zápisníky (1898–1911), Denník vstahující se ke školním záležitostem (1898–1911)*. Přednášky z francouzské renesance jsou zde zmíněny k období 1900–1901 a 1904.

⁶⁶ Richard Klenka z Vlastimilu později sám ve Francii pobýval, a to jak za účelem studia, tak i praxe v pařížských architektonických ateliérech. Francii posléze opakovaně navštěvoval. NTM, MAS, f. 19 Klenka z Vlastimilu, ID 20061211/04, *Poznámky z přednášek prof. Schulze – dějiny architektury*; ID 20060920/01, *Životopisy a dotazníky*.

⁶⁷ Srv. Jindřich NOLL, *Dílo Josefa Schulze*, in: J. NOLL – J. VYBÍRAL, *Josef Schulz*, s. 16 a 18; Zoroslava DROBNÁ, 125 let od narození arch. Josefa Schulze. 80 let od započetí stavby Národního muzea, *Časopis Národního muzea CXXXIV*, 1965, č. 2, s. 110; heslo Schulz Josef, in: *Malá československá encyklopedie V*, Pom–S, Praha 1987, s. 607; heslo Schulz Josef, in: *Československý biografický slovník*, Praha 1992, s. 672.

Seznam použité literatury

- Naděžda BLAŽÍČKOVÁ HOROVÁ, heslo Popp, Arnošt Bruno Jan, in: Anděla HOROVÁ (ed.), *Nová encyklopedie českého výtvarného umění*, sv. 2, N–Ž, Praha 1995, s. 634.
- Naděžda BLAŽÍČKOVÁ HOROVÁ, heslo Wachsmann, Bedřich, in: Anděla HOROVÁ (ed.) *Nová encyklopedie českého výtvarného umění*, sv. 2, N–Ž, Praha 1995, s. 932.
- Anthony BLUNT, *Art et architecture en France. 1500–1700*, Paris 1995.
- Zoroslava DROBNÁ, 125 let od narození arch. Josefa Schulze. 80 let od započetí stavby Národního muzea, *Časopis Národního muzea CXXXIV*, 1965, č. 2, s. 108–110.
- Zora DVOŘÁKOVÁ, *Josef Zítek. Národní divadlo a jeho tvůrce*, Praha 1983.
- Exposition universelle de 1867 à Paris. *Catalogue général*. Paris 1867.
- Françoise GAULTIER – Laurent HAUMESSER – Anna TROFIMOVA (eds.), *Un rêve d’Italie. La collection du marquis Campana* (katalog výstavy), Paris 2018.
- Bernhard GRUEBER, *Rozhledy po výstavě uspořádané spolkem českých architektů a inženýrů v Praze roku 1868*, *Zprávy Spolku architektů a inženýrů III*, 1868, s. 11–15.
- Josef GRUBER, *Obchodní a živnostenská komora v Praze v prvním půlstoletí svého trvání 1850–1900*, Praha 1900.
- Josef GRUBER, *Obchodní a živnostenská komora v Praze: její vývoj, dnešní činnost a organizace*, Praha 1908.
- Heslo Kick, Friedrich, in: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950*, sv. 3, Wien 1964, s. 320.
- Heslo Schulz, Josef, in: *Československý biografický slovník*, Praha 1992, s. 672.
- Heslo Schulz, Josef, in: *Malá československá encyklopedie V, Pom–S*, Praha 1987, s. 607.
- Heslo Teirich, Valentin, in: *Österreichisches biographisches Lexikon 1815–1950*, sv. 14, Wien 2013, s. 231f.
- Martin HORÁČEK, *Přesná renesance v české architektuře 19. století*, Olomouc 2012.
- Adéla KLINEROVÁ, *Proces kulturní výměny na příkladu historizující architektury. Recepte francouzské novověké architektury jako součást historismu 19. století v českých zemích a v evropském kontextu*, *Dějiny – teorie – kritika XVI*, 2019, č. 1, s. 74–85.
- Karel KSANDR – Břetislav KUBÍČEK, *Katalog architektonického díla*, in: Karel KSANDR (ed.), *Architekt Josef Zítek. Katalog díla*, Praha 1996, s. 56–91.
- Alois LODR, *Josef Hlávka. Český architekt, stavitel a mecenáš*, Praha 1988.
- François LOYER (ed.) – Charles GARNIER, *À travers les arts*, Paris 1985.
- Jindřich NOLL – Jindřich VYBÍRAL, *Josef Schulz. 1840–1917* (katalog výstavy), Praha 1992.
- Jean-Marie PÉROUSE DE MONTCLOS, *Histoire de l’architecture française. De la Renaissance à la Révolution*, Paris 2003.
- Jean-Marie PÉROUSE DE MONTCLOS (ed.), *Paris. Le guide du patrimoine*, Paris 1994.
- Stéphane REZNIKOW, *Frankofilství a česká identita. 1848–1914*, Praha 2008.
- Josef SCHULZ, *Nový operní dům v Paříži*, *Zprávy Spolku architektů a inženýrů X*, 1875, č. 1, s. 1–5.
- Josef SCHULZ, *Světová výstava roku 1878*, *Zprávy Spolku architektů a inženýrů XI*, 1876, č. 2, s. 13–14, tab. XXVII; *Světová výstava Pařížská v roce 1878*, *Zprávy Spolku architektů a inženýrů XI*, 1876, č. 2, s. 14–16, tab. XV–XX; *Návrhy k budově pro výstavu pařížskou roku 1878*, č. 3, s. 20–21, tab. XXV–XXVI.
- Hana SVATOŠOVÁ, *Cesta na jih za peníze hlavního města. Městská cestovní stipendia pro absolventy vysokých škol technických v Praze*, in: Zdeněk HOJDA – Marta OTTLOVÁ – Roman PRAHL, *Naše Itálie. Stará i mladá Itálie v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 31. ročníku symposia k problematice 19. století Plzeň*, Praha 2012, s. 152–161.
- Petra TRNKOVÁ, *Architekt a fotografie. Jeden z příběhů Josefa Schulze*, Praha 2024.
- Édouard VASSEUR, *L’Exposition universelle de 1867. L’apogée du Second Empire*, Paris 2023.
- Petra VÁCHOVÁ, *Fond architekta Josefa Schulze. Tvůrce budovy Národního muzea v archivních dokumentech*, *Časopis Národního muzea. Řada historická CXCII*, 2023, č. 1–2, s. 3–24.
- Pavel VLČEK – Jiří HILMERA, heslo Schulz, Josef, in: Pavel VLČEK (ed.), *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2023, s. 817–818.
- Pavel VLČEK – Pavel ZAHRADNÍK – Jiří HILMERA, heslo Linsbauer, Alexius, in: Pavel VLČEK (ed.), *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2023, s. 517.
- Pavel VLČEK – Pavel ZAHRADNÍK – Anna OPLATKOVÁ, heslo Víšek, Josef, in: Pavel VLČEK (ed.), *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2023, s. 968.
- Jindřich VYBÍRAL, *Cesty do země zaslíbené*, in: Jindřich VYBÍRAL, *Česká architektura na prahu moderní doby. Devatenáct esejů o devatenáctém století*, Praha 2002, s. 85–97.
- Jindřich VYBÍRAL, *Čeští architekti v zemi zaslíbené*, in: Josef KROUTVOR (ed.), *Cesta na jih. Inspirace českého umění 19. a 20. století* (katalog výstavy), Praha 1999, s. 103–117.
- Jindřich VYBÍRAL, *Koncepce, soutěž a výstavba Rudolfiny*, in: Jakub BACHTÍK – Lukáš DUCHEK – Jakub JAREŠ (eds.), *Chrám umění Rudolfinum*, Praha 2020, s. 67–140.
- Zdeněk WIRTH, *Italia magistra. Italská cesta Josefa Schulze 1867–1870*, *Umění XVII*, 1945, č. 5–6, s. 177–189.
- Z náčrtníku dvorního rady arch. dra Josefa Schulze*, *Architektonický obzor XVI*, 1917, č. 7, s. 68–69, tab. 25–26, č. 8, s. 77, tab. 27–28, č. 10, tab. 29, č. 11, tab. 33, č. 12, tab. 35–36.
- Pavel ZAHRADNÍK – Pavel VLČEK, heslo Víšek, Augustin ml., in: Pavel VLČEK (ed.), *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2023, s. 967.
- Zprávy spolkové. Zpráva o 2. schůzi představenstva, odbyvané dne 3. května 1877*, *Zprávy Spolku architektů a inženýrů XII*, 1877, s. 46.

Archivní fondy

Národní technické muzeum, Muzeum architektury a stavitelství, Archiv architektury a stavitelství, f. 46 Schulz Josef

Národní technické muzeum, Muzeum architektury a stavitelství, Archiv architektury a stavitelství, f. 19 Klenka Richard z Vlastimilu

Archiv Národního muzea (ANM), f. Schulz Josef

Archives des musées nationaux, musée du Louvre

Literární archiv Památníku národního písemnictví (LAPNP), f. Hlávka Josef

Státní oblastní archiv v Praze (SOA Praha), f. Obchodní a živnostenská komora

Ústav dějin umění AV ČR, sbírka fotografií Oddělení dokumentace, fotografie ze sbírky Josefa Schulze